

ПОСТМОДЕРН ЖАМИЯТИДА БАҒРИКЕНГЛИК ТАМОЙИЛЛАРИНИНГ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ

Мирзоулуг Мирсаидович МАМАСАЛИЕВ

доцент

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

Қарши, Ўзбекистон

email: entin_2977@mail.ru

ORCID: 0000-0003-3145-7380

Аннотация

Ушбу мақолада постмодернистик жамият контекстида бағрикенглик деформацияси феномени тадқиқ этилган. Шунингдек, ижтимоий парчаланиш, ахлоқий мўлжалларнинг йўқолиши ва кескинликнинг ошиши каби жамият учун бағрикенгликнинг деформацияси оқибатларига алоҳида эътибор қаратилган. Таълим, танқидий фикрлашни ривожлантириш ва очиқ мулоқот майдонларини яратишга асосланган муаммони ҳал қилишнинг мумкин бўлган йўллари таклиф этилган ва замонавий дунёда бағрикенглик концепциясини қайта кўриб чиқиш зарурлиги таъкидланган.

Таянч сўзлар: постмодернизм, бағрикенглик деформацияси, кадриятлар релятивизми, ахборот ортиқчалиги, глобаллашув.

ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРИНЦИПЫ ТОЛЕРАНТНОСТИ В ПОСТМОДЕРНИСТСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Мирзоулуг Мирсаидович МАМАСАЛИЕВ

Доцент

Каршинский инженерно-экономический институт

Карши, Узбекистан

Аннотация

В данной статье исследуется феномен деформации толерантности в контексте постмодернистского общества. В статье особое внимание уделяется последствиям таких проблем, как социальное расслаивание, утрата социальных ориентиров, усиление напряженности, которые приводят к деформации толерантности. Предлагаются возможные пути решения проблемы на основе образования, развития критического мышления и создания открытых коммуникативных пространств, а также подчеркивается необходимость переосмысления понятия толерантности в современном мире.

Ключевые слова: постмодернизм, деформация толерантности, релятивизм ценностей, избыточность информации, глобализация.

XX аср инсоният тарихидаги энг қудратли аср сифатида нафақат иккита жаҳон урушини, балки илм-фан ютуқларининг чўққисини, инсон психологиясидаги мутлақ ўзгаришларни, модернизм ва постмодернизм каби иккита глобал тенденцияни ҳам тақдим этди [5].

Толерантлик муаммосига қизиқиш дунёда ва Ўзбекистонда содир бўлаётган сиёсий ва маданий воқеалар билан оқланади. Юртдошларимизнинг фикрича, замонавий жамиятда айнан бағрикенглик етишмайди, деган фикр устунлик қилади, чунки тафовутларга (ирқий, этник, диний, ёш, жинс ва бошқалар) тоқат қилмаслик одамларни ҳалокатли оқибатларга олиб келиши мумкин. Шу билан бирга, бағрикенгликни барча касалликларга даво деб бўлмайди, деган тушунча шаклланмоқда. Турли фанларда бағрикенглик жуда муаммоли, қарама-қарши ва ҳатто парадоксал тушунча сифатида тушунилади, бу ижтимоий ҳодисани яхши билмайдиган одамлар томонидан танқид қилинади. Шу муносабат билан, бағрикенглик кўплаб замонавий олимлар томонидан инструментал қиймат сифатида кўриб чиқилади, яъни, бу бошқа, муҳимроқ қийматга эришишга ёрдам беради [5]. Шунинг учун ҳам бағрикенглик мақсад сифатида эмас, балки ижтимоий муносабатлар учун восита, минимал талаб сифатида тақдим этилади. Толерант жамият шароитидагина инсон ва жамиятнинг реал имкониятларини тўлиқ очиб бериш мумкин. Толерантлик муаммосини ўрганиш тарихи шуни кўрсатадики, бугунги кунда бағрикенгликни фақат мода шиори ёки сиёсий модага ҳурмат сифатида кўриб бўлмайди. Фан ва амалиётда қуйидаги саволлар айниқса долзарбдир: Одамларнинг бир-бирига нисбатан бағрикенг муносабатини қандай ривожлантириш мумкин? Миллатлараро низолар муаммосини қандай ҳал қилиш мумкин? Ижтимоий, физиологик ва бошқаларни идрок қилишни қандай ўрганиш мумкин? Бугунги кунда бағрикенглик стратегияси қандай бўлиши керак?

Постмодернизм даврида жамият парадоксал вазиятга дуч келмоқда: бағрикенглик ва плюрализм ғояларини эълон қилган ҳолда, у айти пайтда ушбу қадриятларнинг инқирозини бошдан кечирмоқда. Бошқаларга нисбатан бағрикенгликнинг деформацияси тобора кўзга ташланадиган ҳодисага айланиб, чуқур таҳлил ва англашни талаб қилмоқда.

Дастлаб инсон маданиятлари, эътиқодлари ва турмуш тарзларининг хилма-хиллигини ҳурмат қилиш ва қабул қилиш сифатида тушунилган

бағрикенглик постмодернистик жамиятда сезиларли ўзгаришларга дуч келмокда. Бу ўзгаришлар нафақат бағрикенглик концепциясини назарий англашга, балки унинг одамларнинг кундалик ҳаётида, ижтимоий институтларда ва сиёсий жараёнларда амалий намоён бўлишига ҳам таъсир кўрсатмокда [5].

Бағрикенглик деформациясини ўрганишнинг долзарблиги бир катор омиллар билан белгиланади. Биринчидан, турли белгилар (сиёсий, маданий, диний) бўйича жамиятнинг ўсиб бораётган қутбланиши кескинлик ва низоларни келтириб чиқармокда, уларни бағрикенглик тамойиллари юмшатиши керак эди. Иккинчидан, глобаллашув ва ахборот технологияларининг ривожланиши турли маданиятлар ва дунёкарашларнинг янада яқинроқ ўзаро алоқасига олиб келмокда, бу эса бағрикенгликни тушуниш ва амалга оширишга янги ёндашувларни талаб қилади. Учинчидан, бағрикенглик ғояларидан сиёсий курашнинг воситаси сифатида фойдаланиш тенденцияси кузатилмокда, бу эса уларнинг бузилиши ва қадрсизланишига олиб келади.

Бу ўринда биз постмодернистик жамиятда бағрикенглик деформациясининг асосий жиҳатларини кўриб чиқамиз, бу ходисанинг сабаблари, унинг намоён бўлиши ва оқибатларини таҳлил қиламиз. Бағрикенгликни тушунишдаги концептуал ўзгаришларга, унинг трансформациясига таъсир қилувчи омилларга, шунингдек, салбий тенденцияларни енгиб ўтиш ва бағрикенгликнинг хилма-хил дунёда уйғун яшашнинг асоси сифатидаги ҳақиқий маъносини тиклашнинг мумкин бўлган йўлларига алоҳида эътибор қаратилади.

Адабиётларда постмодерн жамиятидаги бағрикенглик тамойиллари кўпинча икки асосий йўналишда таҳлил қилинади:

1. Маданий интеграция. Постмодерн жамиятида турли маданиятларнинг интеграцияси, уларнинг ўзаро таъсири ва янгиланиши муҳим аҳамиятга эга. Маданиятлар ўртасидаги мулоқот, жамиятдаги бағрикенгликни таъминлашда асосий омил бўлиб хизмат қилади.

2. Ижтимоий конструкция. Бағрикенглик концепцияси ижтимоий конструкция сифатида қабул қилинади. Бу, жамиятнинг ҳар бир аъзоси ўз ўрни ва ролини аниқлашда, уларнинг ижтимоий ва маданий контекстига асосланади.

Постмодернизм, фалсафий ва маданий оқим сифатида, универсал ҳақиқатлардан воз кечиш ва кўплаб нуқтаи назарларни тан олиш билан тавсифланади. Бу контекстда бағрикенглик одамлар, уларнинг қарашлари ва турмуш тарзи ўртасидаги фарқларни қабул қилиш ва ҳурмат қилиш қобилияти сифатида алоҳида аҳамият касб этади. Бироқ, постмодернистик жамиятда бағрикенглик концепцияси кўпинча бузилишга дучор бўлади. Фарқларни чинакам ҳурмат қилиш ва мулоқотга тайёр бўлиш ўрнига, бағрикенглик кўпинча бефарқликка ёки ҳатто ижтимоий назорат шаклига айланади, бунда ҳар қандай танқид ёки келишмовчилик бағрикенгликнинг акси сифатида қабул қилинади [2].

Қуйидаги бир нечта асосий омиллар постмодернистик жамиятда бағрикенгликнинг деформациясига ёрдам беради:

а) қадриятлар релятивизми. Мутлақ ҳақиқатларни инкор этувчи постмодернистик фалсафа мақбул ва номақбул ҳатти-ҳаракатлар ўртасидаги чегараларнинг йўқолишига олиб келиши мумкин;

б) ахборот ортиқчалиги. Оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқлардаги зиддиятли маълумотларнинг кўплиги яхлит дунёқарашни шакллантиришни қийинлаштиради ва мураккаб ижтимоий ҳодисаларни юзаки қабул қилишга олиб келиши мумкин [1];

в) глобаллашув ва мультикультурализм. Гарчи бу жараёнлар маданиятларни яқинлаштиришга қаратилган бўлса-да, улар ўзликни йўқотиш кўрқувини ва натижада бағрикенгликка тесқари шаклдаги ҳимоя реакциясини келтириб чиқариши мумкин.

г) сиёсий тўғрилиқ. Дастлаб озчиликнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган сиёсий тўғрилиқ ўзининг экстремал шаклларида ифода эркинлигини бостириши ва тесқари камситишга олиб келиши мумкин.

Постмодернистик жамиятда бағрикенгликнинг деформацияси турли шаклларда намоён бўлиши мумкин:

а) сохта бағрикенглик. Бошқаларни ички қабул қилмаслик ёки бефарқлик пайтида бағрикенгликнинг ташқи кўриниши;

б) танлаб олинган бағрикенглик. Бир гуруҳлар ёки ғояларни қабул қилиш, айна пайтда бошқаларини рад этиш;

в) агрессив бағрикенглик. Бағрикенгликни ягона тўғри позиция сифатида мажбурлаш, бу эса парадоксал равишда бошқача фикрлашга нисбатан бағрикенгликнинг бўлмаслигига олиб келади;

г) бағрикенг бўлмаганликка нисбатан бағрикенглик. Бошқа маданият ёки эътиқодларга ҳурмат баҳонасида бағрикенг бўлмаслик кўринишларига бағрикенглик.

Бағрикенгликнинг деформацияси жамият учун жиддий оқибатларга олиб келиши мумкин:

а) ижтимоий парчаланиш. Жамиятнинг конструктив мулоқотга қодир бўлмаган ажралган гуруҳларга бўлинишининг кучайиши;

б) ахлоқий мўлжалларнинг йўқолиши. Ахлоқий чегаралар ва ижтимоий меъёрларни аниқлашдаги қийинчиликлар;

в) ижтимоий кескинликнинг ўсиши. Очiq тўқнашувларга олиб келиши мумкин бўлган яширин зиддиятларнинг тўпланиши.

г) танқидий фикрлашнинг заифлашуви. Бағрикенг бўлмаганликда айбланиш кўркуви туфайли ғоялар ва ҳодисаларни танқидий баҳолашни истамаслик ёки унга қодир эмаслик.

Постмодернистик жамиятда бағрикенгликнинг деформацияси мураккаб ва кўп қиррали муаммони ифодалайди. Уни ҳал қилиш умуман жамият, қолаверса, ҳар бир шахснинг онгли саъй-ҳаракатларини талаб қилади [6]. Фақат бағрикенглик концепциясини ва унинг амалий қўлланилишини танқидий англаш орқали турли гуруҳлар ва ғоялар ўртасида фарқларни чинакам ҳурмат қилиш ва конструктив мулоқотга эришиш мумкин.

Таълим ва маърифат. Танқидий фикрлаш ва маданиятлараро мулоқот кўникмаларини ривожлантириш.

Мулоқот ва фикр алмашиш. Мураккаб ижтимоий масалаларни очик муҳокама қилиш учун майдонлар яратиш.

Ҳуқуқ ва мажбуриятларни мувозанатлаш: Нафақат турли гуруҳларнинг ҳуқуқларига, балки уларнинг жамият олдидаги масъулиятига ҳам урғу бериш.

Бағрикенглик концепциясини қайта кўриб чиқиш: Пассив чидамлиликдан фаол ўзаро таъсир ва ўзаро тушунишга ўтиш [3].

Ҳақиқий бағрикенглик бепарқлик ёки ўз эътиқодларидан воз кечишни англатмаслигини, балки мулоқотга тайёрлик ва маданиятлар ҳамда дунёқарашларнинг ўзаро бойитилишини назарда тутишини ёдда тутиш муҳим. Шу нуқтаи назардан, бағрикенглик деформациясини енгиб ўтиш постмодернизм даврида уйғун ва барқарор жамият қуришнинг асосий омилига айланади. Бағрикенгликни қайта тушуниш ва амалга ошириш жараёни узоқ ва мураккаб бўлиши мумкин, аммо бу замонавий дунёнинг хилма-хиллигини сақлаш ва ривожлантириш учун зарур. Бу жараёнда таълим тизими, фуқаролик жамияти институтлари ва ҳар бир фуқаро муҳим рол ўйнайди.

Бағрикенглик деформациясини енгиб ўтиш фақат назарий масала эмас, балки амалий аҳамиятга эга эканлигини таъкидлаш лозим. Бу ижтимоий барқарорлик, инновацион ривожланиш ва маданий бойликни сақлаб қолиш учун зарур шартдир. Шу сабабли, жамиятнинг барча аъзолари, шу жумладан сиёсатчилар, ўқитувчилар, журналистлар ва оддий фуқаролар ўртасида доимий мулоқот ва ҳамкорлик орқали ҳақиқий бағрикенгликни шакллантириш ва қўллаб-қувватлаш устида ишлаш зарур.

Хулоса қилиб айтганда, постмодерн даврида бағрикенглик тушунчасини қайта англаш ва унинг амалий татбиқини такомиллаштириш – бу нафақат назарий масала, балки ҳозирги ва келажак авлодлар учун тинч, барқарор ва ривожланаётган жамиятни таъминлашнинг муҳим шартидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. «Великая трансформация» Карла Полаanyi: прошлое, настоящее, будущее. //Под общей ред. Р.М. Нуреева. – Москва: ГУ-ВШЭ, 2007.
2. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д.Истон // Антология мировой политической мысли: зарубежная политическая мысль XX в / отв. ред. Г. Ю. Семигин. – Москва: Мысль, 1999.
3. Мамасалиев М.М. Толерантность и интолерантность: проблема мира или норма? //Miasto Przyszłości, 2023.
4. Mirsaidovich M.M. Deformation of tolerance towards others in postmodern society //European journal of innovation in nonformal education, 2023. – №3(6). – P.230-232.
5. Yangi O‘zbekiston sharoitida tarix va ijtimoiy fanlarning dolzarb masalalari, rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari: Mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari, 2024-yil 17 – 18-may. – Qarshi, 2024.
6. Yuldashev S.U. Socio-cultural features of increasing the innovative activity of personnel //Oriental Journal of Social Sciences, 2022. – №2(1). – P.36-43.